

St. Petersburg, 1885.

De Nachtwacht op reis. Een beeldverslag

• J. F. HEIJ BROEK •

Eind van dit jaar is het zover. Dan zal de *Nachtwacht* voor de vierde maal het museumgebouw aan de Stadhouderskade verlaten. De belangstelling voor deze verhuizing is enorm. Al een jaar van tevoren werd geïnformeerd wanneer Rembrandts meesterwerk verplaatst zou worden.

Toen het Rijksmuseum op 13 juli 1885 officieel werd geopend, hing de *Nachtwacht* aan het einde van de Ere-galerij, als was het 'het hoogaltaar' in Cuypers' neogotische schepping. Hoe het reusachtige schilderij van het Trippenhuys aan de Kloveniersburgwal naar het nieuwe Rijksmuseumgebouw aan de Stadhouderskade is vervoerd, werd niet in beeld vastgelegd. Geen prent, tekening of foto geeft een indruk hoe Rembrandts grootste schepping in de naar hem genoemde zaal tussen de twee rijk gedecoreerde marmeren zuilen werd geplaatst.

De vroegste afbeelding is een door J. Hoyneck van Papendrecht (1858-1933) in 1885 gemaakte aquarel waarop de *Nachtwacht* nog juist achter de 'coulissen' aan het einde van de Ere-

Afb. 1

J. HOYNCK VAN
PAPENDRECHT,
De Eeregalerij, 1885.
Aquarel, 499 x 358
mm. Aankoop Sponsor
Loterij, Rijksprenten-
kabinet, Rijksmuseum
Amsterdam (inv. nr.
RP-T-2003-56).

galerij te zien is. Dit blad, dat afkomstig is uit de nalatenschap van hoofd-directeur F.D.O. Obreen, werd vorig jaar op een veiling bij Christie's verworven (afb. 1).

Na 1885 is de *Nachtwacht* maar drie keer buiten het museumgebouw geweest. De eerste maal was in 1898, toen het werk te zien was op de Rembrandttentoonstelling in het Stedelijk Museum.¹ Onder grote belangstelling en het toezien oog van de organiserende commissie werd het doek op 30 augustus over de Paulus Potterstraat gedragen naar één van de reusachtige vensters van het Stedelijk Museum (afb. 2). Vlak voor de terugkeer naar het Rijksmuseum was er een mogelijkheid het schilderij aan de noordzijde van het Stedelijk Museum met buitenlicht te fotograferen (afb. 3-6).

Toen de *Nachtwacht* na de tentoonstelling werd teruggebracht, maakte Johan Braakensiek zijn onvergetelijke karikatuur voor het bijvoegsel van *De Amsterdammer* waarin het terugbrengen van de *Nachtwacht* vergeleken werd met een bijzetting van het werk

in het 'Mausoleum' aan de Stadhouderskade (afb. 7). Vanaf het moment dat het schuttersstuk weer in het museum hing, is de discussie over de belichting van de *Nachtwacht* in alle hevigheid losgebarsten. Daar is inmiddels veel over geschreven en gediscussieerd.² Binnen het museum werd het schilderij in de loop der jaren enkele malen verhangen.

Nog voor de Duitse bezetting is de *Nachtwacht* geëvacueerd. Het schilderij werd achtereenvolgens op vier verschillende locaties in ons land ondergebracht (afb. 8).³ In juni 1945 keerde het per schip terug uit zijn schuilplaats, de Sint Pietersberg bij Maastricht (afb. 9). Het moest van de cylinder afgerold worden waarom het vijf jaar lang gewikkeld had gezeten (afb. 10). Op de tentoonstelling *Weerzien der Meesters* in de oostelijke binnenplaats was het werk samen met andere sleutelstukken uit de collecties van het Rijksmuseum, het Mauritshuis en het Frans Halsmuseum te zien. Na die expositie is het schilderij nog één keer kort buiten de zalen van het museum geweest. Dat was in de periode 1947-1948 toen het doek in de Druckeruitbouw ingrijpend gerestaureerd en verdoekt werd.⁴ Na afloop van deze operatie is het ruim 16m² grote schilderij op 9 juli 1948 buitenom vanuit de Druckeruitbouw naar de Nachtwachtzaal overgebracht. Voor dat transport was het complete venster op de eerste verdieping, naast de Waterpoort uit Gorinchem, uit het gebouw verwijderd. Zo kon het schilderij naast de toen nog aanwezige pomp uit Zaltbommel naar beneden getakeld worden en door de Groningse Herenpoort en de Deventer Bergpoort over het geheel afgezette Museumplein naar het hoofdgebouw gedragen worden. Waarschijnlijk is het doek via de in 1934 speciaal voor de *Nachtwacht* aangebrachte sleuf aan de zuidzijde van de Onderdoorrit weer naar zijn vertrouwde plek teruggebracht. De drie foto's van het takelen van de *Nacht-*

wacht uit de Druckeruitbouw (afb. 10-13) werden gemaakt door Ton Koot, die sedert augustus 1945 Algemeen Secretaris van het Rijksmuseum was. Een soortgelijk transport, maar ditmaal in omgekeerde richting zal eind dit jaar opnieuw plaatsvinden. In de Zuidvleugel, tegenwoordig Philipsvleugel genoemd, zal de *Nachtwacht* de komende vijf jaar – wanneer het hoofdgebouw van het Rijksmuseum verbouwd wordt – te zien zijn.

augustus 2003

Afb. 2

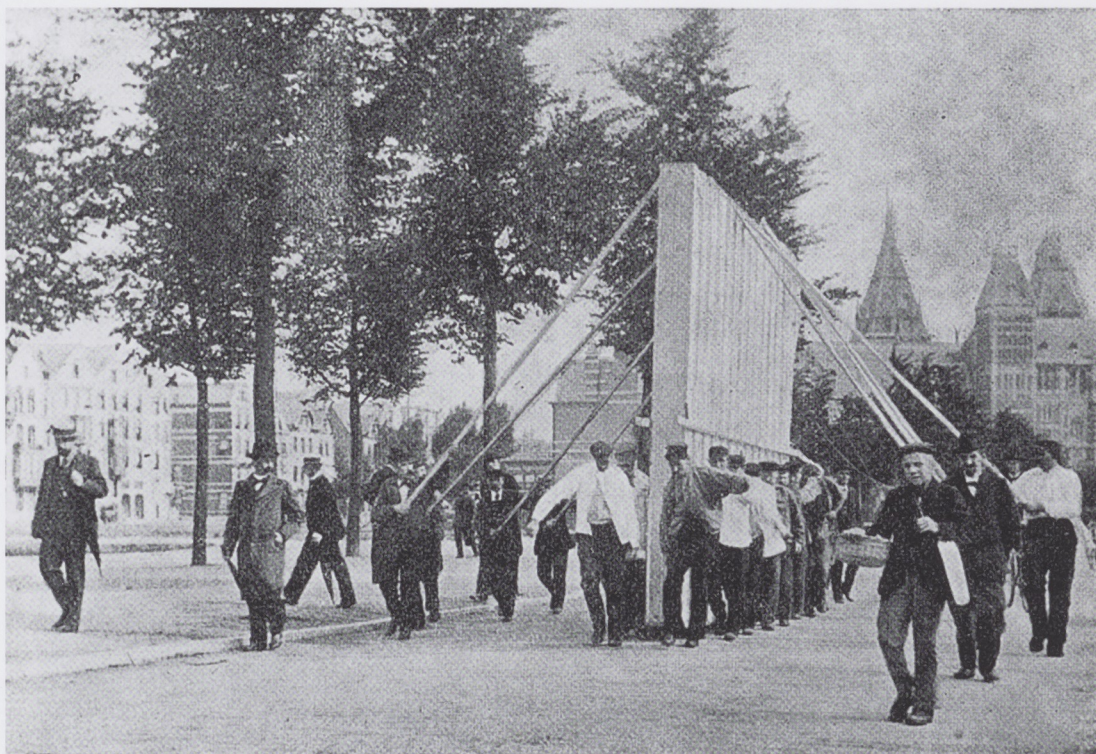
Het vervoer van de *Nachtwacht* van het Rijksmuseum naar het Stedelijk Museum op 30 augustus 1898.

Afb. 3-6

De *Nachtwacht* verlaat het Stedelijk Museum via het raam om aan de noordzijde van het pand in de buitenlucht gefotografeerd te worden. pag. 278/279

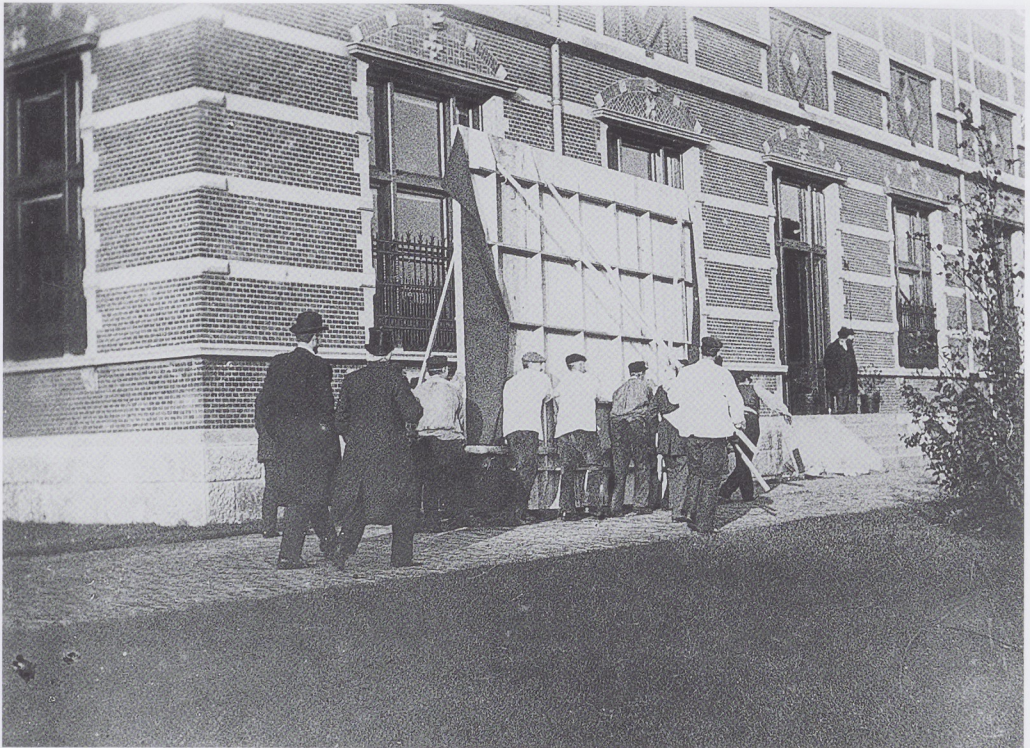
NOTEN

- 1 Zie P.J.J. van Thiel, 'De Rembrandt-tentoonstelling van 1898', *Bulletin van het Rijksmuseum* 40 (1992), pp. 11-93.
- 2 Het belangrijkste artikel over deze kwestie is: Jeroen Boomgaard, "Hangt mij op een sterk licht". Rembrandts licht en de plaatsing van de Nachtwacht', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 35 (1984), pp. 327-351.
- 3 Zie het informatieve boek van H.P. Baard, *Kunst in schuilkeiders. De odyssee der nationale kunstschatten gedurende de oorlogsjaren 1939-1945*, 's-Gravenhage 1946; Gijs van der Ham, *200 jaar Rijksmuseum, geschiedenis van een nationaal symbool*, Amsterdam 2000, pp. 205-212, 216-218 en 249-251.
- 4 Zie de Jaarverslagen van 1946 en 1947 en A. van Schendel en H.H. Mertens, 'De restauraties van Rembrandt's Nachtwacht', *Oud-Holland* 62 (1947), pp. 1-52.

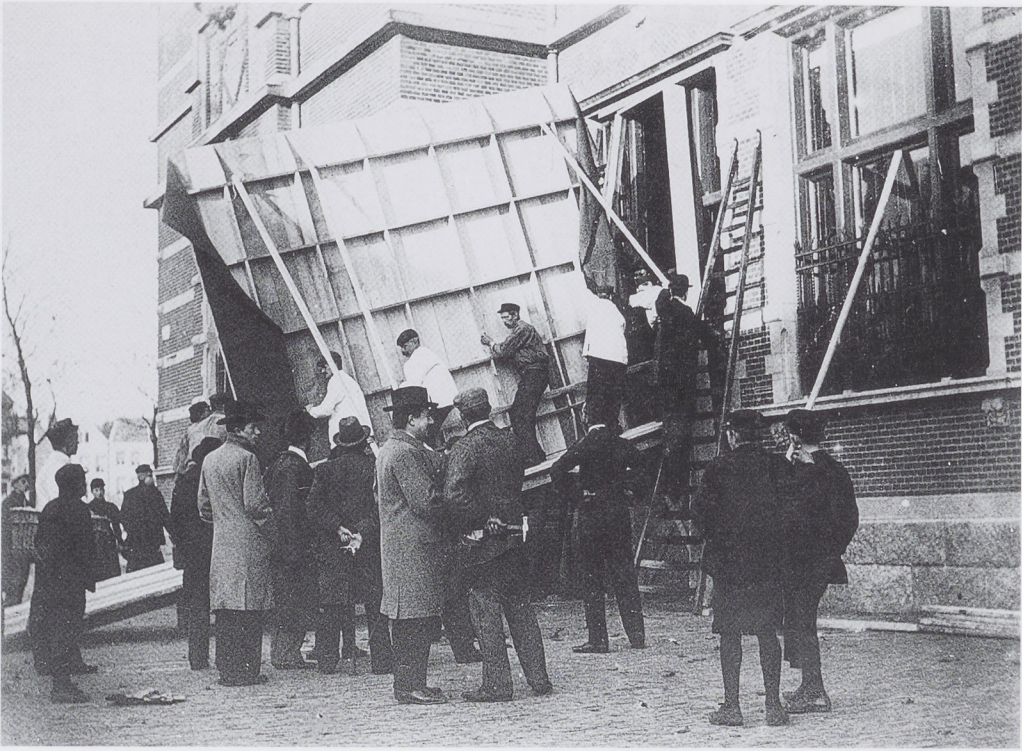

3

4

5

6

De bijzetting van de „Nachtwacht” in het Mausoleum, na afloop van de Rembrandt-tentoonstelling.

BIJVOEGSEL van de Amsterdamer, Weekblad voor Nederland, van 9 Oktober 1898.

Amst. Boek- en Steendrukkerij, vfb. Ellerman, Harms & Co.

v. RIEMSDIJK.

COFFER.

DE STUERS.

AMSTERD. STEENMAAGD.

BRITNER.

ISRAËL.

Afb. 7

J. C. BRAAKENSIEK,
*De bijzetting van de
 'Nachtwacht' in het
 Mausoleum, na afloop
 van de Rembrandt-
 tentoonstelling.* Litho
 in het weekblad *De
 Amsterdamer* van
 9 oktober 1898.
 Bibliotheek van het
 Rijksmuseum.

Afb. 8

In november 1940
 werd de *Nachtwacht*
 gebracht naar een
 schuilplaats in de dui-
 nen bij Heemskerk.
 Foto Archief Rijks-
 museum.

Afb. 9

Terugkeer van de *Nachtwacht* in juni 1945. Het doek werd opgerold van het onderduikadres bij Maastricht, per boot vervoerd naar het Rijksmuseum. Foto Archief Rijksmuseum.

Afb. 10

Voor de tentoonstelling *Weerzien der Meesters* (14 juli-30 september 1945) werd de *Nachtwacht* na terugkeer uit de Sint Pietersberg van de cylinder afgerold. Foto Archief Rijksmuseum.

Afb. 11-13
Het transport van de
Nachtwacht op 9 juli
1948 van de Drucker-
uitbouw naar de
Eeregalerij. Foto's
Ton Koot. Particuliere
collectie.

